

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

Башкирової Ольги Миколаївни

“Гендерні художні моделі сучасної української романістики”,

представлену на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук

за спеціальностями 10.01.06 – теорія літератури,

10.01.01 – українська література

Тема дисертаційного дослідження О.М. Башкирової може бути охарактеризована як актуальна в контексті сучасного літературознавчого дискурсу. Вона задає вектори теоретичного осмислення гендерних аспектів української романістики межі ХХ–ХХІ століття в просторі продуктивного перетину проблематики, значущої для теорії, історії літератури та літературної критики. Виразне домінування теоретико-методологічних настанов, що передбачають обґрунтування центрального для дослідження теоретичного концепту “гендерні художні моделі”, а також складність й незавершеність, відкритість сучасного українського роману в плані розгортання художньої практики та здійснюваної щодо неї літературознавчої рефлексії зумовлюють значущість винесеної на розгляд роботи.

Збалансованість дедуктивного та індуктивного напрямів руху дослідницької думки, відповідна подвійній спеціальності, забезпечує обґрунтованість основних положень дисертації. Вона характеризує всі розділи, дозволяючи в межах комплексного літературознавчого дослідження з’ясувати параметри теоретико-методологічної концептуалізації художнього виявлення ментальних та інтенційних особливостей гендерної специфіки, найбільш значущих аспектів її впливу на побудову картини світу та образу людини в межах великої прози, що репрезентує сучасну українську літературу, а також врахувати як внутрішньолітературні, так і зовнішні, соціокультурні фактори, які зумовлюють її розвиток на межі століть.

Водночас є підстави зазначити, що найбільш наснаженими в теоретичному плані виявляються розділи перший, другий та третій, присвячені відповідно теоретико-методологічним параметрам гендерної художньої моделі, жанрово-стильовим особливостям розвитку сучасної української романістики та особливостям постколоніальної інтерпретації гендерної ментальності в плані пошуків художніх шляхів відновлення ідентичності. Авторка дисертації здійснює актуалізацію та узгодження на основі поліметодологічного по суті дослідження двох теоретико-методологічних площин: структурно-семіотичної, що дозволяє використовувати концепт “художня модель”; постструктуралістської, що уможливорює адаптацію різних літературознавчих традицій (культурно-історичної, порівняльно-історичної, психоаналітичної, архетипного аналізу, міфопоетичної) для вирішення завдань, що виникають на перетині проблематики, актуальної для сьогоднішніх феміністичних та постколоніальних студій.

Новизна отриманих результатів зумовлюється саме ретельно відрефлексованими методологічними настановами, завдяки яким стає можливим на основі аналітичного опрацювання та інтерпретаційного осмислення вражаючої за своїми масштабами об’єктної сфери, що повною мірою представляє новітню українську романістику, визначити шляхи художнього та літературознавчого моделювання гендеру.

Четвертий та п’ятий розділи дисертації, присвячені відповідно шляхам художньої репрезентації фемінності і маскулінності у великій прозі початку ХХІ століття, а також онтологічним вимірам художніх моделей, розглянутим у гендерному аспекті, розгортають дисертацію значною мірою у простір історії української літератури, доповнюючи синхронічний критичний аналіз діахронічними співвіднесеннями з попередньою романною традицією – передусім українською, деякою мірою – західноєвропейською. Теоретичний інструментарій у цих розділах підпорядковується завданню дослідити художньо-естетичні, поетикальні властивості творів С. Андрухович, Михайла Бриниха, Г. Вдовиченко, Л. Голоти, М. Гримич, В. Даниленка, Л. Денисенко,

О. Забужко, О. Ільченка, Ірени Карпи, Ірен Роздобудько, Л. Костенко, В. Лиса, Любка Дереша, Люко Дашвар, Макса Кідрука, М. Матіос, Є. Положія, Сашка Ушкалова, С. Талан, О. Ульяненко, В. Шкляра та ін. Розподіл матеріалу між розділами видається досить вдалим: авторка відтворює широку панораму сучасної української романістики, аналізує виміри жіночості та типи маскулінності на зламі традиційного, стереотипного, ризиковано-експериментального та конструктивно-новаторського, здійснює узагальнення, розмірковуючи про онтологічну значущість художнього моделювання гендеру, переходячи від потрактування авторами тілесності до осмислення особливостей індивідуального та культурно-соціального (місто і село) простору, а потім і до універсальної дихотомії життя / смерть, літературного топосу-константи, що набуває специфічної розробки в межах того чи того періоду розвитку кожної національної літератури, а отже, вимагає особливих інтерпретаційних зусиль.

Загалом переконливе, обґрунтування основних положень та висновків дисертації все ж залишає підстави для деяких зауважень:

1. Наведені у першому розділі (с. 44–45, 47–48) відомі теоретичні визначення епістеми, структури, тексту / твору, Тексту (у Р. Барта), Книги (у Ю. Крістевой) набувають самодостанього характеру, практично не корелюють з подальшим розгортанням дослідницької думки.

2. На с. 61 тексту дисертації зазначається: “Ключове для цього дослідження поняття гендерної художньої моделі передбачає маркованість художнього тексту ознаками соціальної статі, як прийнято кваліфікувати гендер”. А далі на с. 61–62 авторка пов’язує гендерну художню модель з “механізмами оприявлення кореляції між принципами організації художнього тексту і гендерною ментальністю автора / героя / реципієнта”. Втім, залишається незрозумілим, на якому рівні відбувається концептуалізація гендерної художньої моделі: на рівні художнього тексту чи літературного твору, як змінюються гендерні кореляції по лінії письмо – текст – твір, як ці зміни

залежать від гендерної визначеності автора / героя / реципієнта. Оскільки мета дисертації передбачає “визначення ейдологічних, сюжетних, наративних модусів гендерних художніх моделей” (с. 20), залишається простір для різних варіантів розуміння.

3. З тексту дисертації також не зовсім ясно, як співвідноситься “гендерна художня модель” з літературним твором як художньою моделлю в цілому. Дисертантка спирається, зокрема, на міркування Ю.М. Лотмана. Але, на думку Лотмана, у просторі тексту / твору моделюється водночас і світ, і людина (і об’єкт, і суб’єкт). Оскільки чітке розуміння такого співвіднесення не здійснене в роботі, переходи від художньої картини світу до суджень щодо концепції людини (в аспекті гендеру) відбуваються доволі стихійно, дослідницька думка в процесі осягнення конкретних творів опиняється у досить традиційному колі тема – проблема – сюжет – мотив – часопростір – персонаж.

4. Певна нечіткість теоретичного мислення виявляється на рівні окремих суджень. Наприклад, на с. 279 зазначається: “...зовнішній матеріальний успіх, досягнутий шляхом злочинів, у художній концепції світу, змодельованій авторкою, тотожний “смерті душі””. Зауважимо, що художня картина світу, на наш погляд, будується у межах твору як художньої моделі, а концепція може бути усвідомлена як результат читацької або дослідницької інтерпретації твору.

5. Посилаючись на М. Павлишина, авторка пропонує не порівнювати сучасну українську літературу з російською та західноєвропейською, залишаючи можливими зіставлення лише в межах постколоніального художнього дискурсу (с. 110). Таке обмеження виглядає як штучне, адже унеможлиблює розуміння нової якості у художньому пізнанні буття сучасної людини (чоловіка та жінки) у сучасному світі, до якої намагаються рухатись автори, повертає до “постколоніальної травми”, відсікаючи шлях до її зцілення, переходу на інший рівень художнього мислення. Власне, на сьогодні узгодження теоретичної концептуалізації художнього гендеру з “постколоніальною травмою”, розгляд сучасного роману як “постколоніального” передусім стає стереотипом, який не дозволяє бачити

реалії художнього дискурсу. Виникає ситуація, коли логіку розгортання думки часом зумовлює довільний, недостатньо обґрунтований добір “промовистих епізодів”. Це створює враження залежності, з одного боку від матеріалу з його конкретикою, з іншого – від певних теоретичних настанов, провокує відчуття невинуватості замкненості і художнього, і літературознавчого дискурсу.

6. Авторка виявляє дещо надмірну залежність від авторитетів, часом вдаючись до багатоступневих посилань. Наприклад: “На цьому етапі, як зауважує Роксана Харчук, спираючись, зокрема, на спостереження Марка Павлишина ...” (с. 109); “Підтекст цієї репліки мсьє Пелена стає зрозумілішим у контексті міркувань Ж. Бодріяра, до яких звертається Т. Гундорова у своїх постколоніальних студіях...” (щодо роману В. Шкляра “Елементал”, с. 368–369).

7. У тексті дисертації наявні певні технічні огріхи, повтори у цитуванні теоретичних праць та літературних творів (сс. 5, 31, 51, 52, 78, 127, 264, 278, 337).

В цілому ж дисертація є цілісним завершеним дослідженням, її матеріали та результати можуть бути використані в процесі здійснення подальших наукових студій у царині проблем теорії літературного твору, художнього моделювання, гендерних аспектів художньої картини світу та концепції людини, теорії жанру, методології літературознавчих студій, сучасної української літератури, а також викладання теоретико- та історико-літературних курсів у ВНЗ, створенні підручників та навчальних посібників.

За темою дисертації видано монографію (Башкірова О. Гендерні художні моделі сучасної української романістики. Київ, 2018. 352 с. – 20, 46 ум. др. арк.), результати дослідження представлені у 22 одноосібних статтях, серед яких 17 опубліковані у фахових наукових виданнях України, 5 – у іноземних.

Зміст автореферату є ідентичним основним положенням та висновкам дисертації, яка повною мірою відповідає спеціальностям 10.01.06 – теорія літератури, 10.01.01 – українська література.

Як офіційний опонент можу зробити висновок, що дисертація Башкирової Ольги Миколаївни “Гендерні художні моделі сучасної української романістики” відповідає усім вимогам до кваліфікаційних робіт такого рівня, викладеним у «Порядку присудження наукових ступенів» (затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами)), характеризується науковою новизною, актуальністю та змістовністю, теоретичною й практичною цінністю, відповідна профілю спеціалізованої вченої ради Д 26.133.03, яка має підстави присудити авторці науковий ступінь доктора філологічних наук за спеціальностями 10.01.06 - теорія літератури та 10.01.01 - українська література.

Офіційний опонент:
доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри германської філології
та зарубіжної літератури Житомирського
державного університету імені Івана Франка

Н.І. Астрахан

Підпис засвідчую
Проректор з наукової
та міжнародної роботи,
доктор педагогічних наук,
професор

Н.А.Сейко

26 квітня 2019 року